

Gulik, de aartsbisschop van Keulen, een brief aan al zijn geestelijken aangaande de vervolging van ketterse begarden en begijnen. De aartsbisschop herhaalde daarin zijn verordeningen en die van zijn voorganger, Hendrik I van Virnenburg (1331), tegen deze ketters en herinnerde eraan dat hij over hen een inquisiteur had aangesteld. Naar men hem echter gezegd had, wat hij nochtans niet kon geloven, zou deze inquisiteur veel te zacht tewerk gegaan zijn. In dat geval vernietigde hij alle vonnissen en verordeningen van deze inquisiteur, waarbij de ketters ten onrechte gespaard zouden geweest zijn, en beval hij dringend aan de hele geestelijkheid van zijn aartsbisdom dat zij de voormelde ketters alsnog overal zouden vervolgen en straffen zoals voorheen.

Besluit

Het succes van de franciscanen als bedelorde bleef niet onopgemerkt. Maar waarom ook niet zelf een pij of habijt aantrekken, prediken en bedelen en zo in het eigen levensonderhoud voorzien? En bestond daar niet een veelheid van “ketterse” groepen, die soms merkwaardige leerstellingen voorstonden? Dat zulks kon leiden tot een ingrijpen en tot een veroordeling door de Kerk, hoefde niet te verbazen.

Dit neemt niet weg dat de veroordeling zoals uitgesproken in het eerste besluit van het Concilie van Vienne, bijzonder vaag en algemeen geformuleerd was: ze was zonder onderscheid des persoons en uitsluitend gericht tegen vrouwen. Het tweede besluit daarentegen vermeldde welbepaalde dwalingen en veroordeelde zowel vrouwen als mannen: begijnen en begarden. Het dragen van een pij of habijt zonder een erkende kloosterregel te volgen, werd verdacht. Daardoor ontstond een grote verwarring, die ruim twee decennia zou aanhouden.

Jef Van den Bergh

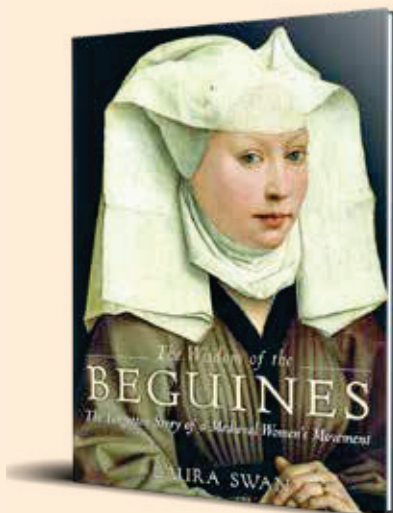
Bibliografie

- (1) Prof. Fredericq et al.: *Corpus Documentorum Inquisitionis Haereticarum Pravitatis Neerlandicae*, Deel I tot en met V, 1889 tot 1902, alle delen zijn digitaal te vinden op <https://digital.ub.uni-duesseldorf.de/ihd/content/titleinfo/2637996>
- (2) Cavalli: *Chronologia Historico-legalis Seraphici Ordinis Fratrum Minorum Sancti Patris Francisci*, Napels, 1650, blz. 1
- (3) Theun de Vries: *Ketters. Veertien eeuwen kettergeloof, volksbeweging en kettergericht*, Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam, 1982, https://www.dbnl.org/tekst/vrie049kett01_01/vrie049kett01_01_0046.php

De wijsheid van de begijnen

In 2014 verscheen het boek *The wisdom of the Beguines. The forgotten story of a Medieval Women's Movement*, geschreven door zuster Laura Swan, OSB, priorin en benedictines van de priorij van Saint Placid in Washington, USA. Zij is geestelijk begeleider, archivaris en auteur van verscheidene boeken over de geschiedenis van de vrouwelijke spiritualiteit en de benedictijnse traditie, alsook mederedacteur van het tijdschrift *Magistra* over de vrouwelijke spiritualiteit in de geschiedenis.

Op het congres van het Duitse “Dachverband der Beginnen”, dat plaatsvond in oktober 2023 in Essen (Duitsland), werd de Duitse vertaling van haar boek ⁽¹⁾ voorgesteld. Daarin brengt zij een diep inzicht in de wijsheid, spiritualiteit en mystiek van de begijnen. De inhoud is gebaseerd op Europese onderzoeken. Reeds in 2020 verscheen, eveneens met steun van het Dachverband, het boek *De begijnen, een Europees verhaal. 800 jaar begijnen in Europa*, geschreven door Paul Marchal (zie ook *Begijnhofkrant* 67, lente 2020).

The wisdom of the Beguines. The forgotten story of a Medieval Women's Movement, geschreven door zuster Laura Swan, OSB, priorin en benedictines van de priorij van Saint Placid in Washington, USA.

De eerste begijnen doken zowat 800 jaar geleden op, rond het jaar 1200, en wel in verscheidene delen van Europa. Deze begijnen waren lekenvrouwen, geen nonnen, en legden geen kloostergeloften af, noch leefden zij in kloosters. De begijnen hadden een zeer bijzondere levensvorm, die zich over heel Europa verbreidde. Zij behoorden echter niet tot een erkende religieuze orde en vormden evenmin een eenvormige beweging. Maar er waren kenmerken die deze vrouwen duidelijk herkenbaar maakten: hun leven in gemeenschap, in kuisheid en eenvoud, hun ongewone gemeenschapszin en overgave aan God, hun aandacht voor de armen en uitgestoten. Ze vormden een dorp op zich binnen de middeleeuwse stad of ze leefden in conventen of aparte

huizen. Meestal was er een omheinde hof met een kapel. En ook al overleed de laatste begijn in 2013, er zijn toch berichten van jonge vrouwen over de hele wereld die geestelijke geloften afleggen en er een eigen levenswijze op nahouden, net als de begijnen van weleer.

Wetenschappelijk onderzoek

Pas vanaf 1980 begon het wetenschappelijk onderzoek naar de begijnen als onafhankelijke vrouwenbeweging en gingen men op zoek naar historische feiten en getuigenissen over hun levenswijze en levenswaarden. Maar de overgeleverde of overgebleven documenten zijn schaars. Gebedenboeken van begijnen werden vaak volgens en naar hun aanwijzingen samengesteld; zij bepaalden welke teksten en beelden daarin zouden worden opgenomen. Vaak bevatten deze boeken begijnengedichten en gebeden, waarvan het gebruik in een kerk niet gewoon was. Ook bijbelboeken werden volgens hun aanwijzingen samengesteld en de verluchting ervan vertelt veel over hun geestelijke wereld. Musicologisch onderzoek bracht stukken naar voren die door begijnen werden gecomponeerd of in hun opdracht werden gemaakt. Deze muziek omvat sacrale hymnes en gezangen, maar ook wereldlijke liederen voor de ontspanning. Kunsthistorici onderzoeken dan weer de kunstvoorwerpen die door begijnen in opdracht werden gegeven of door henzelf werden gemaakt en zoeken naar het verband met hun spiritualiteit. De begijnen hadden een voorkeur voor piëta's, voorstellingen van de moeder Maria die de op haar schoot liggende, gekruisigde Christus betreurt, en voor afbeeldingen van de Moeder Maria met kind, die het Jezuskind als zuigeling voorstellen.

Ook bieden middeleeuwse aantekeningen over vermoede ketterij ons een kijk in het leven van de begijnen. Verdenkingen van ketterij leidden tot officiële kerkelijke onderzoeken, die visitaties genoemd werden. Daarbij zond de plaatselijke bisschop een groep mannen naar een begijnhof om ter plaatse vast te stellen of er inderdaad aanwijzingen waren van ketterij of een ongepaste levenswijze. Verder onderzoek daaromtrent is nodig.

De begijnen hadden een voorkeur voor piëta's, voorstellingen van de moeder Maria die de op haar schoot liggende, gekruisigde Christus betreurt, zoals blijkt uit dit beeld op de koer van de Infirmerie in Turnhout (voor de restauratie).

onder meer in Italië en Spanje. Ook daar leefden vrouwen die dienstbaar leefden en in de maatschappij toch hun zelfstandigheid konden behouden. Zeker is dat zulke vrouwen er leefden, maar zij werden in een ander geschiedkundig verband ondergebracht.

De auteur vermeldt haar groot tante, Marie Consuela. Als overtuigde 'zuster van barmhartigheid' zette zij zich in voor de armen en voor de burgerrechtenbeweging in het zuiden van de Verenigde Staten. Welk contrast met een passieve en afstandelijke moeder Maria die welwillend uit de hemel naar beneden kijkt en daarbij schijnbaar onberoerd blijft door het menselijke leed. Tijdens haar studies maakte de auteur kennis met de geschriften van middeleeuwse vrouwen, zoals Angela van Foligno, Catharina van Siena, Catharina van Genua en anderen. Zij waren *mysticae* en hervormers, dichters en prediksters, maar ook dienaars van de armen. En zo groeide bij haar het inzicht dat deze middeleeuwse vrouwen inderdaad als begijnen bekend waren. Net zoals andere benedictinessen bestudeert zij het verleden om inspiratie voor het heden te krijgen en om een weg naar de toekomst te vinden. En ze is gefascineerd door het gegeven dat zulke begijnengemeenschappen zolang overleefd hebben ondanks onderdrukking, oorlog, pest en allerlei andere natuurlijke of door de mens veroorzaakte catastrofes.

Met de zakelijke aanpak en het inzicht die hun eigen waren, stichtten en onderhielden zij instellingen en diensten om aan hulpbehoevenden vorming, gezondheidszorg en allerlei sociale dienstverlening te bieden. En zij predikten en leerden dat er een liefhebbende God is die zich verbonden weet met elke mens. Zij stelden zich kritisch op tegenover al wie de naam van God voor zijn eigen voordeel

misbruikte. De auteur is ervan overtuigd dat begijnen ook in onze hedendaagse wereld nog veel te vertellen hebben. Nodigen zij ons immers niet uit om hun stem te horen, om hun wijsheid te zoeken en die opnieuw te ontdekken?

Wie waren de begijnen?

Zij stamden uit alle lagen van de bevolking: zowel van handelaars als van ambachtslieden. Zij waren weduwen of de dochters van ridders of zij waren armen, zowel uit de stad als van het platteland afkomstig. In de middeleeuwen vormden vrouwen die een onafhankelijk leven leidden, een doorn in het oog van machtige mannen. Zij werden dan ook versmaad. Hoe gek waren deze vrouwen om te geloven dat zij zonder leiding van een man, vader of clericus konden leven? Kon men vrouwen toestaan om hun eigen spirituele weg te zoeken in het leven? En die dan nog doorgeven en erover prediken ook? Kon men hen met hun eigen geld en bezittingen laten omgaan?

Desondanks kreeg het woord 'begijn' bij velen toch al gauw een positieve bijklank. Want deze vrouwen hadden het respect en de ondersteuning van hun omgeving verdiend en zich opgewerkt tot politieke en religieuze richtinggevende figuren. Begijnen leefden bij hun familie. Ze hielden contact met hun familieleden, vrienden en burens. Maar sommigen begonnen hun inkomstenbronnen aan te wenden om een woning dicht bij een kapel of kerk te kopen, waar zij geregeld bijeenkwamen voor het

gebed. Zulke huizen werden 'conventen' genoemd en daar woonden twee tot vier of soms wel twaalf begijnen samen. Geleidelijk aan kochten zij hele buurten op en zo kwamen de begijnhoven tot stand. Deze besloten erven boden de begijnen rust en veiligheid.

Wanneer vrouwen rond het jaar 1200 voor het eerst en in heel Europa ervoor gingen om begijn te worden, deden ze dat als individuen of in kleine groepen. Ze traden naar voren in een periode die de eerste renaissance werd genoemd. De Europese samenleving ging over van een streng gedefinieerde structuur met een veelvoud van meestal arme en ongeletterde boeren, die door een kleine elite van aristocraten en kerkleiders werden geregeerd, naar een bredere samenleving met een toenemend aantal kooplieden en een complexer politiek systeem.

De mensen in Europa hadden met angst en hoop uitgekeken naar het jaar 1000; ze verwachtten de komst van Jezus Christus. Maar toen dat jaar 1000 zonder grote gebeurtenissen voorbijging, groeide het algemene inzicht dat Jezus niet teruggekomen was omwille van de zondigheid van de mensen en van de Kerk, en de roep om hervormingen werd steeds luider. Tegelijkertijd ontwikkelde zich een nieuw bewustzijn dat alle mensen tot heiligheid geroepen zijn en dat een onmiddellijke toegang tot God in het heden mogelijk is. De vlucht uit de wereld was dus geen voorwaarde meer om te delen in Gods genade: God kon men ook vinden hier en nu in deze wereld en in het dagelijkse leven.

Gelijktijdig met het ontstaan van de eerste begijnhoven in de vroege middeleeuwen ontstonden overal in Europa ook bedelorden, zoals de franciscanen, die leefden van aalmoezen en zich als rondtrekkende bedelaars omschreven.

“Vita apostolica”

De ontevredenheid over het uitblijven van hervormingen in de Kerk leidde tot een fenomeen dat “vita apostolica” wordt genoemd: de wens om te leven als een apostel. Begijnen waren een krachtige uitdrukkingsvorm daarvan. De middeleeuwse mannen en vrouwen die een apostolisch leven wilden leiden, poogden de vroegchristelijke levenswijze zo getrouw mogelijk opnieuw te beleven. De meeste aanhangers van deze beweging kon men herkennen aan hun leven in grote eenvoud, hun gulheid tegenover de armen en uitgestotenen, en hun dagelijks gebedsbezoek aan een kerk. Het was de tijd waarin nieuwe bedelorden ontstonden: de dominicanen en franciscanen legden als bedelmonniken wel religieuze geloften af, maar ze bewogen zich ook vrij door het land. Ze hadden niet dezelfde binding met een bepaald klooster, zoals monniken en nonnen. Bedelmonniken leefden in beginsel van aalmoezen en werden daarom als rondtrekkende bedelaars omschreven. Maar de begijnen kozen in dat verband voor een eigen weg en niet de weg van verregaande ascese en armoede. Ze hanteerden een andere aanpak en wilden hun eigen kost verdienen om zo ook armen en zieken te kunnen bijstaan.

Tegelijk met de ontwikkeling van de handel groeide ook de alfabetisering van de bevolking en zo verlegde zich de horizon van de kennis. Ook vrouwen begonnen te studeren. Zo ook de begijnen, die zich verzamelden om bijbelse en spirituele teksten te lezen en te bespreken. Ze lazen theologische werken, preken en brieven in de moedertaal en soms ook in het Latijn. Gewaardeerde predikingen en goed geschreven traktaten werden gekopieerd en onderling uitgewisseld. Parallel met de opkomst van de troubadours en minnezangers ontwikkelden de begijnen middelen om de zoektocht van de mens naar God uit te drukken. Zo drukte de uit Brabant afkomstige dichteres Hadewijch haar mystieke visioenen uit in de taal van de minne. Talloze mystieke ervaringen van vrouwen uit de 13de eeuw zijn zo tot op heden bewaard gebleven: het was een periode van geestelijke verdieping.

In heel Europa

Het voorbeeld van Maria van Oignies sprak niet alleen vele begijnen en andere aanhangsters van de *vita apostolica* aan, maar ook de kerkelijke autoriteiten. Haar vrome levenswijze was zowel kenmerkend als een ongewoon voorbeeld voor vrouwen in die tijd. Haar voorbeeld motiveerde alleszins vele vrouwen om begijn te worden. In de groeiende stedelijke centra van de Lage Landen zag men een sterke ontwikkeling

van de begijnen: van Brugge tot Luik en Rijsel (Valenciennes) groeiden tal van begijnhoven. In het zuiden van Frankrijk leefden en werkten begijnen in grote en kleine steden. In Italië leidden semi-religieuze vrouwen een onafhankelijk leven, gewijd aan het dienen van God en de armen. De auteur haalt verschillende voorbeelden aan, bijvoorbeeld van de *‘pinzochera’* Guglielma van Milaan.

Het voorbeeldige leven van Maria van Oignies, de eerste begijn in de Lage Landen, inspireerde veel vrouwen om ook zo'n leven te gaan leiden, wat resulteerde in het ontstaan van tal van begijnhoven.

In de Duitssprekende delen van Europa leefden begijnen dan weer eerder in kleine groepen. Op het Iberische schiereiland traden de Beata's naar voren. Als ze in kleine groepen samenwoonden, noemden ze hun huis een *‘beaterio’*. Net zoals de begijnen uit Noord-Europa waren ook de Spaanse Beata's uit alle sociale lagen afkomstig. De begijnen in Scandinavië leefden dan weer op een heel andere wijze als elders in Europa: buiten de steden en in de nabijheid van mannenkloosters.

De spiritualiteit van de begijnen

“In het gebed vindt men God”, zo leerde Angela van Foligno. De begijnen richtten hun dagelijks leven in rond het gebed. Hun spirituele leven was rijk aan innerlijke beelden. De begijnen en hun tijdgenoten in het klooster brachten een drastische verandering teweeg door hun verlichtende godservaring en hun spirituele weg naar een diepe innerlijke wereld. De *mysticae* onder de begijnen beleefden een hevige innerlijke ontmoeting met de goddelijke tegenwoordigheid, die zij “God” noemden of “Hij” of “Haar” of “Het ene”, tot op het punt dat het begrip “mystiek bewustzijn” hier meer van toepassing zou kunnen zijn dan mystieke ervaring. Zo riep Douceline van Digne haar volgelingen op om zich in te leven in de passie van Christus en daarom te wenen. Zowel in hun gebeden als in hun

alledaagse leven waren de begijnen zeer toegewijd aan Maria, Onze-Lieve-Vrouw.

Angela van Foligno beschouwde haar spirituele leven als een pelgrimstocht, op de eerste plaats als een persoonlijke reis tot bekering naar een diepe en vertrouwde verhouding tot God. Een reis die zij eerder als een spiraal dan als een tocht in rechte lijn omschreef. Want op deze reis komen God en Angela samen en scheiden ze weer, naderen ze en verlaten elkaar weer, en wel zo dat deze reis, hoewel ze uit stappen bestaat, geen rechte weg volgt en ook niet recht kan zijn. In haar onderrichtingen leerde Angela haar volgelingen dat de drie vormen van het gebed zoals die door de goddelijke wijsheid geopenbaard worden, tot zelfinzicht in godsbesef voeren. Het lichamelijke gebed, door woorden te spreken en te knielen, is een uiting van dit streven. Bij het mentale gebed geraakt onze geest in zo'n diepe toestand van meditatie, dat het denken zonder enige afleiding zich uitsluitend richt op de goddelijke aanwezigheid. En bij het bovennatuurlijke gebed dringt de goddelijke aanwezigheid zich in het heden op en verheft zo de ziel boven haar normale grenzen. Verder stelde zij dat deze drie vormen van gebed ons leren wie wij zijn en wie God is. Pas wanneer we dat stadium bereikt hebben, kunnen wij liefhebben.

De Heilige Angela van Foligno beschouwde haar spirituele leven als een pelgrimstocht, op de eerste plaats als een persoonlijke reis tot bekering naar een diepe en vertrouwde verhouding tot God.

Begijnen streefden ernaar het leven en sterven van Christus intensief te ervaren; zij vereerden het lijden en de wonden van Christus. De begijnen plachten de ascese op een gezonde manier te beleven, ook al werd in de middeleeuwen streng vasten beschouwd als een wonder en als een teken van de aanwezigheid van God. Heden wordt dit omschreven als “heilige anorexie” en beschouwen we het eerder als een vorm van zelfbeschadiging die de gezondheid aantast. In de middeleeuwen was het ontvangen van

de eucharistie alleen verplicht op Kerstmis, Lichtmis, Pasen en Pinksteren. Maar voor de begijnen nam de verering van het heilig sacrament een centrale plaats in de spiritualiteit in. De innige ervaring van de contemplatieve blik op de hostie was een constant thema in de geschriften van de begijnen.

De barmhartigheid van de begijnen

De vroege christenen waren door de zonde bezeten. Hoe kan een onvolmaakt mens in de nabijheid van God komen? Want als God alleen de aanwezigheid van zondeloze en volmaakte mensen kan verdragen, zoals de theologen toen beweerden, hoe kan een zondige mens dan gered worden?

In de vierde eeuw kwamen prominente kerkleiders tot de overtuiging dat zondaars, naar hun mening alle mensen, slechts gered konden worden als ze na de dood nog een proeftijd (een “reinigende fase”) doormaakten. Het vagevuur werd dan ook begrepen als een fase tussen de dood en de latere opname in het paradijs. Aan de begijnen werden uitzonderlijke spirituele krachten toegeschreven. Veel mensen, ook de begijnen zelf, geloofden dat zij inderdaad de macht hadden om onzalige zielen uit het vagevuur te bevrijden. In de omgang met het vagevuur oefenden de begijnen grote macht en daarmee ook pastorale barmhartigheid uit. Dankzij de begijnen hoefden de mensen zich dus niet helemaal hulpeloos te voelen wanneer ze zich over de zielstoestand van hun geliefde afgestorvenen of hun eigen zielenheil zorgen maakten.

De rijke verbeeldingskracht van de middeleeuwse wereld bloeide op in hartstochtelijke preken, religieuze drama's en opvoeringen. De begijnen maakten daar op vindingrijke wijze gebruik van om hun publiek aan te moedigen de liefde van God te aanvaarden en op te roepen om hun eigen leven een gepaste wending te geven. Begijnen hebben vele teksten nagelaten: geestelijke autobiografieën, mystieke verhandelingen en hartstochtelijke brieven aan vriendinnen en volgelingen. Die brieven hadden de bedoeling om spirituele leiding te geven, geestelijke troost te bieden of moreel te vermanen. Maar begijnen schreven meestal geen boeken in de zin zoals wij dat vandaag begrijpen. Meestal schreven zij de preken of leerstellingen van een begin op. Na haar dood werden die dan samengevoegd tot boeken. De middeleeuwer maakte geen helder onderscheid tussen een door een persoon geschreven boek of samengestelde brieven en verhandelingen. Kunnen lezen en kunnen schrijven werden als aparte en gescheiden vaardigheden beschouwd. Voor het ontstaan van de boekdrukkunst was het bezit van boeken een grote luxe. Welke boeken de begijnen bezaten, is niet

*In haar boek *De stem der Minne* (2023) gaat Nadine Aernouts Vermeylen, hier op bezoek in het beginhof van Lier, op zoek naar de betekenis van de mystieke teksten geschreven door vier (vermoedelijke) begijnen: Machteld van Maagdeburg, Beatrijs van Nazareth, Hadewijch en Marguerite Porète.*

altijd duidelijk. Maar we kennen wel hun voorkeuren: ze bezaten bijbels, gebeds- en psalmenboeken. Wij weten ook dat sommige begijnen bekend waren met de geschriften van bepaalde theologen, in het bijzonder Augustinus van Hippo en Bernardus van Clairvaux, en dat zij die in hun eigen moedertaal vertaalden vanuit het Latijn.

In tegenstelling tot de welstellende kloosters bezaten de begijnen meestal geen grote boekverzamelingen. Uitzondering daarop vormden enkele grotere beginnhoven, die in de 15de en 16e eeuw boeken voor gemeenschappelijk gebruik begonnen te verzamelen. In de 13de eeuw werden belangrijke mystieke teksten geschreven door vier (vermoedelijke) begijnen: Machteld van Maagdeburg, Beatrijs van Nazareth, Hadewijch en Marguerite Porète.

Waren de begijnen ketterse?

Uit de gedetailleerde aantekeningen van de inquisitie vernemen wij heel wat over individuele begijnen en hun gemeenschappen. Ook al waren de begijnen in de regel onverkort orthodox, toch waren er enkele semi-religieuze vrouwen die zich aansloten bij de Katharen, de *Schwestrones* of de Broeders van de vrije geest (zie ook het artikel over het Concilie van Vienne en de begijnen in dit nummer). Lekenvrouwen uit Zuid-Frankrijk die ervan verdacht werden deel uit te maken van deze ketterse bewegingen, werden gewoonlijk “*béguines*” genoemd. Maar de meeste aanklachten wegens ketterij waren toch politiek gemotiveerd. Dat begijnen onbekwame

geestelijken bekritiseerden, ergerde de priesters en bisschoppen. En wanneer zij de hebzucht en corruptie binnen de Kerk veroordeelden, was dat een doorn in het oog van de kerkelijke hiërarchie en de mannelijke machthebbers. Maar dieper onderzoek en soms vervolging van een aantal begijnen volstonden niet om de geest en levenswijze van deze onafhankelijke middeleeuwse vrouwen en hun gemeenschappen te onderdrukken.

De begijnen gaven blijk van grote sterkte en vasthoudendheid. Ze tolereerden verscheidenheid en stelden moeilijke vragen. Ze maakten gebruik van hun persoonlijke en gemeenschappelijke wijsheid en vrijheid om Gods voorbeeld te volgen. Het verhaal van de begijnen bevestigt dat zij meer hebben bijgedragen tot de spiritualiteit en cultuur dan de meeste geschiedenisboeken gebruikelijk erkennen. Hun stemmen verkondigden een goddelijke aanwezigheid die verlangde om met ieder van ons samen te zijn. Deze middeleeuwse vrouwen bieden ons tot op vandaag hoop en tonen een nieuwe weg. De weg om creatief na te denken, om samen veranderingen te realiseren en om met profetische moed voort te leven.

Jef Van den Bergh

Bibliografie

- (1) Swan Laura, *Die Weisheit der Beginen*, Herder GmbH, Freiburg in Breisgau, 2023

Internetbron

www.dachverband-der-beginen.de